

אוניברסיטת בר אילן

**מאפייני עושר לקסיקלי- סמנטי, אורך מבע ותקינות
השפה בקרב ילדים עם אוטיזם בתפקוד גבוה וילדים עם
התפתחות תקינה באינטראקציה חופשית עם חבר ועם
עמית**

שרי גויטע

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך
בבית ספר לחינוך
של אוניברסיטת בר אילן

עבודה זו מוגנת ע"י זכויות יוצרים
This work is protected by copyright law

תשע"ז

אוניברסיטת בר-אילן
בית הספר לחינוך
הספרייה

רמת גן

תקציר

רקע. איחור בהתפתחות השפה הינו אחד מתחומי הליקוי המאפיינים ילדים בספקטרום האוטיסטי וביניהם גם ילדים בעלי אינטליגנציה תקינה (HFASD- High Functioning Autistic Spectrum Disorder). נמצא כי קיימת שונות רבה ביכולות השפתיות של ילדים עם HFASD בתחומי האוצר מילים, תחביר, מורפולוגיה ודקדוק, היגוי ומאפייני קול ופרוזודיה (Boucher, 2012). חלק מביטוי הקושי הינם קשיים ביכולת הלקסיקלית והמורפו-תחבירית (Tager-Flusberg, 2003; Condouris, Meyer & Flusberg, 2003) וכן שימוש בשפה המאופיינת בנאולוגיזם ואקולליה, אוצר מילים דל ומבעים מוגבלים ומצומצמים (Tager-Flusberg, 2003; Condouris, Meyer & Tager-Flusberg, 2001). עם זאת, בספרות קיימים חילוקי דעות לגבי הקשיים השפתיים של ילדים עם HFASD. רכישת מילים חדשות נעשית תוך כדי אינטראקציה חברתית (Hoff & Tian, 2005; Tager-Flusberg et al, 2007) ועד היום נחקרו היבטים שפתיים בסיטואציה ספונטנית מול מבוגר, אך מאפייני השפה של ילדי גן עם HFASD בשיח ספונטני עם בני גילם וכן באינטראקציה עם חבר לעומת עם עמית שאנו חבר, עדיין לוטים בערפל.

מטרות המחקר. בדיקת ההבדלים בין ילדי גן בעלי התפתחות תקינה לילדים עם HFASD בעושר הלקסיקלי-סמנטי, אורך המבע ותקינות השפה והזיקה שלהם לאינטראקציה עם חבר ולאינטראקציה עם בן גיל שאינו חבר.

השערות המחקר היו שימצאו הבדלים בין שתי קבוצות הילדים במחקר, קבוצת הילדים עם HFASD וקבוצת הביקורת, ילדים עם התפתחות תקינה, בהפקות שפה ספונטניות בזמן אינטראקציה עם בני גיל בעושר הלקסיקלי-סמנטי (כלומר במידת השימוש במגוון מילות התוכן של השפה), באורך המבע ובתקינות השפה. כמו כן, ימצאו הבדלים בתוך קבוצות המחקר בין האינטראקציה עם שותף חבר לבין אינטראקציה עם שותף שאינו חבר בעושר הלקסיקלי-סמנטי, אורך המבע ותקינות השפה. בנוסף, ימצא קשר חיובי בין יכולות עושר לקסיקלי-סמנטי ומאפיינים התפתחותיים וקוגניטיביים (גיל כרונולוגי, IQ מילולי, IQ לא מילולי ו-IQ כללי).

שיטה. במחקר זה, שהוה חלק ממחקר רחב היקף שנערך באוניברסיטת בר אילן (אגם בן ארצי, 2010; קמחי, 2010), ביקשנו לצמצם את הפער הקיים בספרות על ידי בדיקת ההבדלים בעושר הלקסיקלי-סמנטי, באורך המבע ובתקינות השפה בין ילדים בעלי התפתחות תקינה לילדים בעלי HFASD בסיטואציה בה הילדים משתמשים בשפה באופן ספונטני. כמו כן נבדקה תרומת החבר והשפעתו על מאפייני השפה, כלומר מידת השימוש במגוון הלקסיקלי-סמנטי של השפה, אורך המבע ותקינות השפה של עמיתו בעל התפתחות התקינה ועם HFASD. במחקר השתתפו 51 ילדים בגילאי גן שהו את ילדי מטרה, 29 בעלי התפתחות תקינה ו-22 ילדים עם HFASD. הקבוצות הותאמו על בסיס יכולת קוגניטיבית וגיל. לכל ילד מטרה הייתה אינטראקציה

אחת עם חבר ואינטראקציה נוספת עם עמית שאינו חבר. ניתוח הדיבור הספונטני נערך במשימת ההפסקה (עשר דקות) בה קבלו הנבדקים כיבוד קל ואפשרות לשחק (משחק סימבולי, משחק קופסא או השחלת חרוזים), לשוחח או לשבת ללא מעש. קידוד מאפייני השפה נעשה על ידי שתי קלינאיות תקשורת בעלות ניסיון בתחום שעברו אימון והיו "עיוורות" למאפייני הילדים ובאמצעות כלי הערכה לבדיקת עושר לקסיקלי-סמנטי, אורך מבע ותקינות השפה. הכלים:

- **מדד סך כל המילים הכללי**- ספירה כמותית של כל המילים שהופקו באינטראקציה על ידי ילד המטרה. במדד זה מתקבל ציון של כל המילים שהופקו.
- **Number of Different Words (NDW)**: זהו מדד לבדיקת מגוונות לקסיקלית המודד את סך כל המילים השונות במזגם השפתי, נבדק על ידי Klee (1992) וכן לראשונה בעברית על ידי דרומי ודודזון (2002). מדד זה חולק לתתי קטגוריות בהן נבחנו מספר שמות העצם במדגם שחולקו לשמות עצם קונקרטיים ומופשטים, מספר הפעלים השונים, התארים השונים ואת מספר כינויי הגוף השונים.
- **MPU (Morpheme Per Utterance)** מדד שמבוסס על מדד ה- (Mean Length MLU) של Brown (1973) ותוקף לשפה העברית על ידי Dromi and Berman (1982). מדד זה בודק את אורך המבע הממוצע של ילדים צעירים באמצעות מדגמי שפה ספונטנית.
- **מדד איכות השפה**: זהו מדד בו נספרות כל יחידות המילים שיש בהם נאולוגיזם ואקולליה. מדדים אלו נבחרו מאחר והם מהווים ביטוי של המרכיבים הלא תקינים בשפה של הילד בספקטרום האוטיסטי (Tager-Flusberg, 2003; Boucher, 2003; Condouris, Meyer &).

תוצאות. השערות המחקר לגבי הקבוצות אוששו בחלקן במדדי העושר הלקסיקלי-סמנטי: במדד המילים הכללי וברוב מדדי העושר הלקסיקלי-סמנטי בקבוצת הילדים עם ההתפתחות התקינה רק באינטראקציה עם חבר לעומת אינטראקציה עם עמית שאינו חבר. לא נמצא הבדל בין הקבוצות (התפתחות תקינה וילדים עם HFASD) באינטראקציה עם העמית שאינו החבר. תוצאות המחקר הראו הבדל בעושר הלקסיקלי-סמנטי בין ילד המטרה עם ההתפתחות התקינה לעומת ילד המטרה עם HFASD רק באינטראקציה עם החבר, לטובת קבוצת הילדים בעלי ההתפתחות התקינה. כלומר, בקבוצת הילדים עם ההתפתחות התקינה נמצאה עליה מובהקת בעושר הלקסיקלי-סמנטי של ילד המטרה במדדים של מספר המילים הכללי, מספר שורשי המילה, שמות עצם קונקרטיים, פעלים וכינויי גוף. בקבוצת הילדים עם HFASD לא נמצא הבדל בין אינטראקציות עם החבר לעומת העמית שאינו חבר באף מדד שבחן עושר לקסיקלי-סמנטי. בבדיקת אורך המבע לא נמצאו הבדלים בין הקבוצות ובתוך הקבוצות. בבדיקה של תקינות השפה, כלומר שכיחות מילים בעלות נאולוגיזם ומבעים אקוללים בשפה הספונטנית, לא נמצא הבדל בין הקבוצות (התפתחות תקינה וילדים עם HFASD). בתוך קבוצת הילדים עם

HFASD נמצא כי ילד המטרה הפיק יותר מילים עם נאולוגיזם באינטראקציה עם החבר לעומת האינטראקציה עם העמית שאינו חבר.

לבסוף, נמצא כי בקבוצת הילדים עם HFASD קיים קשר חיובי מובהק בין IQ מילולי לחלק ממדדי העושר הלקסיקלי-סמנטי, ככל שה-IQ המילולי גבוה יותר כך הופקו יותר שורשי מילים, שמות עצם קונקרטיים, פעלים, תארים וכינויי הגוף באינטראקציה עם השותף שאינו חבר. בנוסף נמצא קשר חיובי מובהק בקבוצת ה-HFASD בין IQ כללי לשלושה מדדי עושר לקסיקלי-סמנטי: שורשי מילים, פעלים ותארים באינטראקציה עם השותף שאינו חבר. בקבוצת הילדים עם ההתפתחות התקינה נמצא כי ככל שהגיל בוגר יותר כך מספר הפעלים והתארים רב יותר באינטראקציה עם שותף שאינו חבר. וכן, כי ככל שהגיל בוגר יותר השימוש בכינויי גוף רב יותר באינטראקציה עם החבר.

מסקנות. המחקר הנוכחי מחדש ומוסיף לספרות הקיימת בכך שלאשונה נבדקו יכולות של עושר לקסיקלי-סמנטי, אורך מבע ותקינות השפה אצל ילדים עם HFASD בגילאי הגן באינטראקציה חופשית עם חבר ועם עמית. מחקר זה הראה שבאינטראקציה חופשית עם עמית שאינו חבר אין הבדל בעושר הלקסיקלי-סמנטי בין ילדים עם התפתחות תקינה לילדים עם HFASD ונתונים אלו מעודדים ומראים יכולת שפתית תואמת או קרובה לנורמות בני גילם. גם במידת אורך המבע של ילדים עם HFASD לא נמצא הבדל בינם לבין ילדים עם התפתחות תקינה והם הציגו יכולות דומות ללא זיקה לחברות, אך נסייג כאן ונציין כי בדיקת אורך המבע נעשתה על ידי כלי ה-MPU שיש עליו מחלוקת בין החוקרים לגבי מידת דיוקו בשפה העברית ומומלץ במחקר המשך למדוד את אורך המבע על ידי כלים מותאמים וספציפיים לשפה העברית. בפן השפעת החברות, מצאנו פער בין הילדים בהתפתחות תקינה לילדים עם אוטיזם בתפקוד גבוה. בעוד שחברות תרמה ליכולת של עושר לקסיקלי-סמנטי אצל ילדים עם התפתחות תקינה, בקבוצת הילדים עם HFASD לא ראינו תרומה זו. ממצא זה חושף את הקושי של הילד עם אוטיזם בתפקוד גבוה להיתרם מבחינה שפתית באינטראקציה עם החבר שלו לעומת ילד בהתפתחות תקינה. במדד נוסף נמצא הבדל בתפקוד השפתי באינטראקציה עם החבר לעומת האטראקציה עם העמית, והוא ממד הנאולוגיזם שהיווה אחד משני המדדים שנבדקו תחת הכותרת 'תקינות השפה'. הילד עם האוטיזם בתפקוד גבוה הראה הבדל בין האינטראקציה עם החבר לעומת העמית לטובת האינטראקציה עם העמית בכך שהפיק יותר מילים בעלות נאולוגיזם בזמן האינטראקציה עם החבר.

מגבלת המחקר הנוכחי הייתה שהוא כלל מדגם קטן יחסית של ילדים עם HFASD וכדאי להרחיב את גודל המחקר בעתיד וכן בכדי שיינתן מדגם שפה גדול יותר רצוי להאריך את זמן האינטראקציה. אציין עוד כי חלק גדול מקבוצת הילדים עם HFASD הוגדרו עם אספרגר שזוהי תסמונת שבהגדרתה אין עיכוב התפתחותי של השפה למרות שחוקרים אחרים טוענים שבין ילדים עם תסמונת אספרגר וילדים עם HFASD בעלי שפה נורמלית יש מעט הבדלים שפתיים

(Boucer, 2012). כמו כן, מומלץ לבדוק מאפיינים אלו לאורך זמן ולבחון האם הפערים בין הקבוצות מצטמצמים עם העלייה בגיל והחשיפה בגיל בית הספר לשפה הכתובה. למרות מגבלותיו, למחקר תרומה חשובה בכך שלראשונה הוערכו יכולות השפה הספונטנית אצל ילדים צעירים עם HFASD באינטראקציה עם עמיתים וחברים. מידע זה עשוי להשפיע על תוכניות התערבות טיפוליות בתחומי השפה והתקשורת ומראה חשיבות למדידת היכולות השפתיות של ילדים עם אוטיזם בתפקוד גבוה בזמן אינטראקציה מפני שאבחון מובנה הכולל בחינה של איש מקצוע עם הילד מפספס את תרומתה של יכולות השפה הספונטנית באינטראקציה עם בני גיל שהן חלק מהקשיים המאפיינים ילדים עם אוטיזם. מכאן, תוכניות ההתערבות של ילדים עם אוטיזם בתפקוד גבוה צריכות לכלול מטרות של למידה ספציפית של מילים ומושגים הקשורים באופן ישיר לחברות וקשר בין אישי.